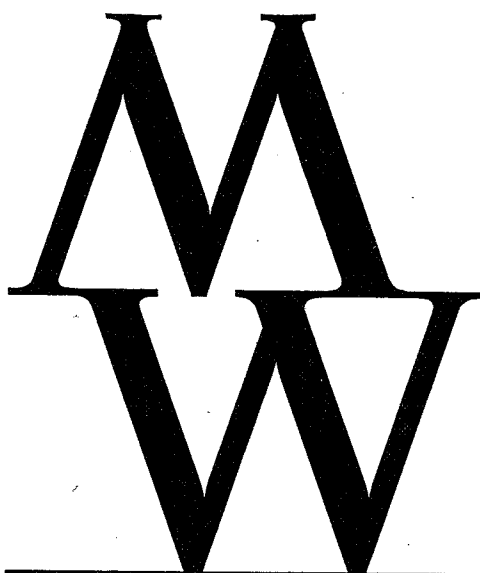

MENS EN
WERELD

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Versijnt om de veertien dagen

**22ste jaargang nummer 21
11 november 1967**

Hoofredacteur: dr. H. Bonger

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius,
H. Mozes, mej. E. van der Reijden, R. de la Rie,
mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: J. van Str.

Goethelaan 73, Utrecht, telefoon (030) 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:

voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname,
Curaçao en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer o.a.:

Dr. H. Bonger: Een sterfgeval te Auschwitz (pag. 1 en 3)

**Casper Vogel: A man for all seasons, Thomas More
leeft hier en nu (pag. 4)**

R. de la Rie: Raoul staat op z'n hoofd (pag. 5)

**Dr. F. J. Verheijen: Is de humanist doende zich een
'afmensbeeld' te scheppen? (pag. 6)**

EEN STERFGEVAL TE AUSWITZ

OP 21 september sprak dr. L. de Jong, de directeur van het *Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie*, benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de geschiedenis van de jongste tijd in Rotterdam, zijn intreedende uit, getiteld *Een sterfgeval in Auschwitz*. In een speciale t.v.-uitzending hield de pas benoemde professor deze rede nog eens, en dat hebben duizenden, misschien tienduizenden gezien en gehoord, maar er is alle aanleiding om over de rede te schrijven, nu die bij Querido in Amsterdam verschenen is, en er inmiddels een tweede druk van bestaat.

De Jong heeft het, in zijn oratie, over het volgende: Hoe is het mogelijk geweest dat, in de vrije wereld en in de door de Duitsers bezette gebieden, zelfs bij de leiding van de Joodse Raad zo laat, zo aarzelend en zó tegenzinnig de onvoorstelbaar gruwelijke feiten van de vernietigingskampen geloof vonden. Hij geeft drie voorbeelden van informatie, door mensen gegeven, die met eigen ogen de massale vernietigingen hadden gezien. Ten eerste een rapport van de, als spion toegetreden, moedige s.s.-officier Kurt Gerstein (bekend door het toneelstuk *De Plaatsvervanger* van Hochhut), door een Nederlandse vriend vertaald en in kleine kring meegedeeld, maar dat niet of nauwelijks geloofd werd. Ten tweede de mededelingen van een paar vrouwen, getuigen Jehova's, wier getuigenis niet werd geloofd en die, door hun geïsoleerde positie in Nederland, b.v. nooit van de Joodse Raad hadden gehoord en, ten derde, de mededelingen van een paar Limburgers, die vrij werden gelaten, maar wier verslag ook niet werd geloofd. 'Het ergste was,' zei één van hen aan De Jong 'dat je het je meest eigen mensen eenvoudig niet vertellen kon. Dat gaf een ontzettende eenzaamheid... Je moest het uitschreeuwen en het was vechten tegen de

bierkaai. Je werd toch niet geloofd.'

Als de Joodse Raad op 18 september 1942 vergadert, komt 'tenslotte ter vergadering het eerste bericht binnen van een sterfgeval te Auschwitz.' Niemand weet waar het ligt, de naam wordt fout gespeld en inmiddels zijn al duizenden vergast of doodgeknuppeld of verhongerd.

De Jong gaat na wat de oorzaken zijn van de onbekendheid en van het ongeloof. In de eerste plaats natuurlijk de geheimhouding, die van alle instanties geëist werd. Maar zulke zaken blijven niet geheim of er moet een belangrijke oorzaak zijn. Die ligt in het psychologische vlak. Men kon of wilde het niet geloven omdat men het zich niet kon indenken. Dat Hitler en zijn trawanten, in koelen bloede, alle Joden zouden vernietigen, alle zigeuners zouden doden, alle intellectuelen uit Polen zouden vermoorden was ondenkbaar en onvoorstelbaar, ook voor hen, die er van overtuigd waren, dat de nazi's voor niets stonden en dat alles te verwachten was.

DEZE infame vernietigingsdrang, de uitbarsting van dit woedende ressentiment kon en kan nog de gemiddelde mens zich niet zo voorstellen, dat hij het gelooft en dat siert de mens, in zeker opzicht. Dan, natuurlijk, de gewone menselijke lafheid speelde een rol maar De Jong gaat m.i. niet voldoende in op een ander element, nl. de volstrekte machteloosheid van de mensen in de bezette gebieden. Wat kon men doen? Een toch kleine maar moedige staking als de februaristaking in Amsterdam, had geen effect; toch was ze gebaseerd op de verwachting, dat er iets bereikt zou kunnen worden voor de Joden. Ook zij, die de leiding hadden van

(Vervolg op pag. 3)

KRITISCH ALLERLEI

door D. Roethof - Ensing

Wonen

Twee berichten. Het eerste dat Utrecht advertenties zet om zijn woningwetwoningen aan de man te brengen, het tweede dat er in april 56.100 huizen in ons land niet bewoond waren, trokken de aandacht.

Het na-oorlogse bouwbeleid in Nederland is niet iets om erg trots op te zijn; het ene kabinet na het andere heeft de zaken zo verkeerd aangepakt, dat we nu, na 22 jaar vrede, het eind van de woning-ellende nog steeds niet in zicht hebben. Nog altijd is degene die met een dikke portefeuille kan zwaaien het minst bij deze nood betrokken en kan zo'n man wonen waar hij wil en hoe hij wil.

Tussen hem en de man die alleen met een lage huur genoeg kan nemen zijn er vele verschillende groepen mensen, en voor wie het roeien met de riemen, die zij hebben, moeilijk is, voor wie het woonprobleem hoofdbrekens kost. Utrecht dan moet adverteren met zijn woningwetwoningen, omdat de gemeente ze niet kwijt kan aan woningzoekenden, die bij de gemeente staan ingeschreven. Het gaat om 280 woningen in Overvecht, de nieuwe buurt van Utrecht, waarvoor huren worden gevraagd van f 193,20 voor een 3-kamer woning en f 211,80 voor een 4-kamerwoning, inclusief verwarming, licht en servicekosten. Tot 1969 zullen er nog eens 252 woningen bij komen. (Het Parool). Nu moet u echt niet vallen over de vraag of een flatje met drie kamers voor een gezin een passende woonruimte biedt, daar hebben we het nog maar helemaal niet over; maar dergelijke huren zijn voor een eenvoudig arbeidersgezin natuurlijk onbetaalbaar, waar nog bij komt dat Overvecht een behoorlijk eind van het centrum gelegen is en een weinig aantrekkelijke wijk voor mensen die uit de 'grote stad' komen. Huizen te huur, moet Utrecht nu smeken, huizen die we bedoeld hadden voor de kleinere man, gewone woningwetwoningen...

Waar zit de fout? Eveneens in Het Parool dan dat tweede bericht: 56.100 huizen leeg waarvan 11.800 ongeschikt voor toewijzing aan gegadigden, waaronder nog niet onbewoonbaar verklaarde huizen, slecht geoutilleerde woningen en verafgelegen panden. De reserve bedroeg 44.300 huizen of 1,3% van alle woningen. In Nederland stonden per 1 april 3.382.000 woningen, aldus het Centraal Bureau voor de statistiek. Wie de televisie-uitzending over de

nog bestaande krotwoningen in Nederland gevolgd heeft, weet dat vele van die ruim 3,5 miljoen huizen eigenlijk onbewoonbaar zijn en dat er (niet aanwezige) miljarden mee gemoeid zijn om tot sloop en wederopbouw te kunnen komen. Wie in de steden om zich heen kijkt, weet ook wat voor huizen het zijn, de 44.300 die thans leeg staan; onverkoopbaar geworden flats, dure huizen, bungalows van over de ton, die nu van de hand gaan voor f 70.000 tot f 80.000.

Om met het comité van veront-ruste Amsterdammers te spreken: 'zulke gaten zal je in je gebit hebben!'

Pioniers

In Het Parool stond onlangs een aardig, informatief artikel over het jonge Lelystad, een 'stad die nog in de wieg ligt'.

Ook over de allereerste bewoners die zich vestigden in deze nog niet goed te overziene ruimte, met straten in aanleg en huizen in aanbouw, mensen zoals het hoofd der school met zijn vrouw, die onderwijzeres is en de beheerder van een zelfbedieningszaak met zijn ega...

Deze beheerder, die pas 24 jaar oud is, hoorde drie weken voor zijn vertrek naar Lelystad van zijn benoeming aldaar. Geen lange periode om je in te stellen op een bestaan, dat zeker de eerste jaren pionierswerk zal betekenen en een zekere mate van eenzaamheid met zich brengt, zelfs in ons kleine landje. Hij trouwde hals over kop met zijn 23-jarige verloofde en begon daags na de huwelijksvoltrekking zijn werk in de nieuwe zaak. De verslaggever had een gesprek met dit jonge vrouwtje en ik vond in haar antwoorden eigenlijk iets heel beangstigends schuilen. Goed, we zijn niet allemaal van avonturiers- en pioniershout gesneden en het zal haar ook allemaal wat al te rauw zijn overvallen, maar komaan, zo afgelegen en van de beschaaft wereld afgesneden is Lelystad toch ook weer niet.

Het was griezelig. We sliepen de eerste dagen helemaal alleen in ons huis aan de Middelgronden. Niemand anders in Lelystad. Ik durfde niet alleen thuisblijven. Als Henk wegging, ging ik ook. Dinsdagavond kon ik niet eten van heimwee.

Nou zal je erger overkomen, als je pas getrouwd bent, dan helemaal alleen met zijn tweeën ergens te zijn. Bovendien zal ze genoeg te

doen hebben gehad, niet alleen met het huis in te richten, maar ook om haar Henk te helpen in de zaak, waar haalt men tijd voor heimwee vandaan?

Maar misschien went het nog voor Tineke en wordt ze een flinke vrouw, een van de mensen die in zo'n nieuw gebied broodnodig zijn en leert ze er de vreugde nog van kennen, deel te mogen hebben aan de opbouw van iets, ergens de schouders onder te zetten. Zo niet, dan heb ik diep medelijden met Henk, onder wiens bestaan fundamenteën zullen worden weggeknaagd en die van zijn huwelijk weinig goeds te verwachten zal hebben.

Tevreden

Onlangs stond het berichtje in alle kranten, dat wachtmeester D. Nagel (van de groep Leusden) een tevredenheidsbetuiging uitgereikt kreeg, omdat hij het plaatsje Woudenberg voor de ramp van een explosie had weten te behoeden door zijn snel en effectief optreden.

Toen de chauffeur van een met vloeibaar propaan geladen tankauto, waarvan de gasmeter was afgebroken, in paniek wegluchtte, greep de wachtmeester in, zette het verkeer stop, waarschuwde de bewoners de gaspitjes uit te draaien, verbood het roken op straat en

zorgde er voor dat binnen een kwartier een technicus ter plaatse verscheen, die de gebroken gasmeter repareerde. Al eens eerder was de koelbloedigheid en het doortastend optreden van de wachtmeester gebleken, toen hij in Den Oever op zijn eentje vier Amsterdammers, die betrokken waren bij een roofoverval in Friesland, inrekende.

En zo'n prachtkerel schepen ze af met een tevredenheidsbetuiging. Brave jongen geweest, goed je best gedaan, de baas is tevreden over je.

Was hier geen ander gebaar mogelijk geweest, wat meer in overeenstemming met hetgeen werd gepresteerd? Of geven de ambtelijke voorschriften in deze geen enkele aanwijzing? Promotie? Een extra-maand salaris? Een uitbreiding van het aantal vakantiedagen? Goed, goed, de man deed zijn plicht en het past zo fijn in het kader van de advertenties: 'goed, dat er politie is...' Maar ten eerste deed deze wachtmeester veel meer dan zijn plicht en ten tweede mag in een tijd, als deze waarin zo vaak met 'verzaking van plicht' en 'gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel' wordt geschermd, een dergelijk lofwaardig optreden wel wat hoger aangeslagen worden dan in een tevredenheidsbetuiging tot uitdrukking kan worden gebracht.

*Dit is het gevoel dacht ik dat je krijgt
wanneer je 's avonds soms spelenderwijs
voor meer dan een avond en nacht op reis
gaat en niet terugkomt en ook niet blijft.*

*Dit is het gevoel dacht ik dat je krijgt
wanneer je 's avonds in eenzaamheid
een boek of een bed of een woord verslijt
jezelf steeds afvragend waar je aan lijdt.*

*Dit is het gevoel dacht ik dat je krijgt
wanneer je 's avonds tegelijkertijd
een droom en een bed voor de nacht bereidt
en een ketting tegen de wind inrijgt.*

*Dit is het gevoel dacht ik dat je krijgt
wanneer je 's avonds bij wijze van spijt
in een koel bed over de lakens glijdt
zonder besef van ruimte en tijd.*

*Dit is het gevoel dacht ik dat je krijgt
wanneer je 's avonds de dag afbijt
en weet: ik sta bij mijzelf in het krijt
en: ikzelf ben de ziekte waaraan ik lijd.*

NEELTJE MARIA MIN

Uit 'Muza' (oktober 1966), Tijdschrift voor Letteren.

EEN STERFGEVAL TE AUSWITZ

(Vervolg van pag. 1)

deze staking wisten niet hoe bestiaal het systeem was. Deze soep werd altijd heter gegeven, dan hij werd opgediend.

Er was oorlog tegen Duitsland, er werd gevochten, overal, wat moest men doen? Verzet was er, naar vermogen en dat was klein. U kent wellicht het verhaal van een Franse generaal in de Eerste Wereldoorlog, wiens hoofdkwartier door een Duitse vliegtuigbom was verwoest. Woedend belt hij Joffre op en doet zijn beklag. Joffre antwoordt: 'Wat moet ik doen; Duitsland de oorlog verklaren?' Had het een Jood gered als alles overal bekend was geweest? Er zouden meer en betere onderduikadressen gevonden zijn, dat lijkt mij zeker, maar verder...

De generaties, die, beladen met schuldgevoelens of niet, dit beleefd hebben zijn nooit meer dezelfde van voor de oorlog, maar zij,

en de jongeren, moeten verder en dat verder moeten impliceert vergeten. Zonder vergeten kan niemand leven. Men wil niet voortdurend herinnerd worden aan de ontzettingen van vroeger. Het zou alleen maar verlammen. Zo is de gang van zaken.

De andere kant is, dat vergeten met zich mee zou brengen dat het wéér zou kunnen gebeuren, onvoorbereid als de mensen zijn. Daarom ook is de redt van De Jong een indrukwekkend maar ook tragisch document: wij mogen het niet vergeten, wij moeten het weten maar wij willen voort en wij kunnen pas leven zonder het voortdurend besef van wat geweest is. Toch dacht ik, dat het goed was, dat zoveel mogelijk mensen, en vooral jonge mensen, deze oratie zouden lezen, om goed te beseffen, dat medemensen van ons, *terwijl zij meenden dat dat goed was*, miljoenen mensen hebben vergast, zoals men ratten doet.

Er is in de wereld waarin wij leven (wil men veroordeeld zijn om te leven) één ding dat nodig is als brood, dat is menselijkheid.

B.

Camus, Boeddha en wij

IN het prachtige boek van Albert Camus 'La peste' ('De pest') komen enkele regels voor, die niet alleen kenmerkend zijn voor deze roman maar ook voor de gehele denkwereld van de Franse filosoof-romancier. In een gesprek tussen dr. Rieux en Tarrou over de pestepidemie vraagt Tarrou aan de arts: 'Geloof U aan God, dokter?' Deze antwoordt: 'Neen, maar heeft dat er iets mee te maken?... Op dit moment zijn er zieken en die moeten genezen worden. Naderhand zullen zij nadenken en ik ook. Maar in de eerste plaats moeten zij worden genezen...' De arts distancieert zich dus van alle metafysische bespiegelingen om zich geheel te wijden aan de nood van het ogenblik. Een bij uitstek moderne en zeker humanistische levenshouding, zal men zeggen.

Toch is een soortgelijke visie reeds vele eeuwen eerder in een geheel andere cultuur onder woorden gebracht. In één van zijn gelijkenissen zegt Boeddha: 'Evenals wanneer een man door een pijl met een in vergif gedrenkte punt was getroffen en zijn vrienden, makkers en verwanten verschaffen hem een dokter of chirurg, maar hij zeide: 'Ik wil die pijl niet laten uittrekken voor ik weet of de man die mij getroffen heeft tot de kaste der krijgslieden of priesters, burgers of slaven behoort?' en zeide: Ik wil die pijl niet laten uittrekken voor ik weet hoe de naam van de man is, die mij heeft getroffen, tot wat voor stam hij behoort en hij zeide: Ik wil die pijl niet laten uittrekken voor ik weet of de man die mij heeft getroffen, groot of klein of van middelmatige lengte, zwart, bruin of geel van huid is, die man zou sterven, zonder dit ooit vernomen te hebben. Juist op dezelfde wijze zou iemand die zeide: Ik wil het religieuze leven onder de Ver-

hevene niet leiden, vóór de Verhevene mij heeft verklaard of de wereld eeuwig is of niet eeuwig, of de wereld is begrensd of onbegrensd, of ziel en lichaam hetzelfde zijn of dat de ziel één ding is en het lichaam een ander, of de heilige na de dood bestaat of niet, die mens zou sterven vóór de Volmaakte hem dit ooit verklaard zou hebben'.

De bedoeling van de Boeddha is duidelijk: metafysische vragen worden niet beantwoord, verklaard of weerlegd, zij worden als het ware tussen haakjes gezet, een definitieve uitspraak blijft achterwege omdat het praktische leven, hier en nu, evenals in de door de pest geteisterde stad van Camus, alle aandacht vraagt. Wie wordt niet getroffen door de merkwaardige overeenkomst tussen de uitspraken van Boeddha en Camus?

Wonderlijk en bemoedigend tegelijk is het te zien hoe mensen, gescheiden door eeuwen, verschillend van cultuur, tradities en huidskleur een gelijke taal spreken, waar het de diepste menselijke waarheden aangaat. De eenheid van gedachte verwijst naar een eenheid van de menselijke geest en het menselijk geslacht, waarvan ook Europese humanisten sedert de Stoïcijnen hebben gesproken.

Nog om een andere reden vraagt de merkwaardige gelijkgerichtheid der twee uitspraken onze aandacht. Zij wijzen op het gevaar, dat abstracte bespiegelingen ons te ver kunnen wegvoeren van de werkelijkheid hier en nu.

Erger nog, zij kunnen een bron van tegenstellingen en conflicten vormen. De mens zal zich erbij moeten neerleggen dat hij levensvragen stelt, waarop hij het antwoord schuldig blijft.

P. KRUG.

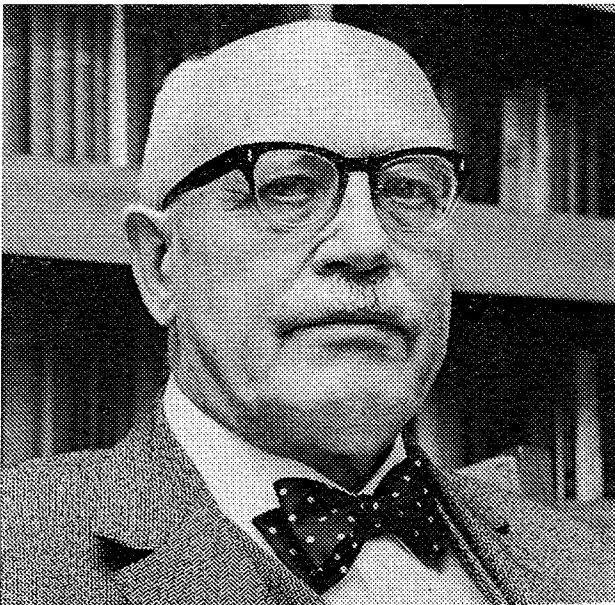
(Door redactie bekort)

'ACH, kijk eens,' zei ik, 'daar gaat hij!' 't Liefst was ik zò de auto uitgesprongen, om de man op het trottoir de hand te drukken, maar het hedendaagse verkeer staat nu eenmaal geen vreugdevol weerzien toe met voetgangers. Toevallig las ik nog geen week later in Het Parool een groot stuk over dezelfde man, die ik die ochtend had zien lopen, dr. G. A. Dudok, oudleraar Engels en conrector aan het Vossius Gymnasium in Amsterdam. Dagboekancier wijdde zijn hele Amsterdams Dagboek aan hem, omdat dr. Dudok de man is, die Galsworthy (van de Forsyte Saga) en Bernard Shaw persoonlijk heeft gekend en omdat hij 1 november 80 jaar werd.

't Was een mooi, eerbiedig stuk in Het Parool, maar toen ik het las, met 'sierlijke wellevendheid' erin en 'geestelijke distinctie' en 'deze in het onderwijs vergrijsde geleerde', toen moest ik eigenlijk een beetje lachen. 't Is waar, natuurlijk, maar dat was 'Dudok' (je zei natuurlijk nooit 'meneer', tenzij hij in levende lijve voor je stond) voor ons helemaal niet. Gelukkig niet. Voor ons was hij de man, die op de lessenaar van de voorste bank gezeten, met z'n voeten op de zitting, hele lesuren met ons praatte. Over alles en nog wat en hij drukte ons op 't hart: 'Let op, want dit is veel belangrijker, dan dat kleine beetje Engels dat je van me leert!' Hij had gelijk, al begrepen we dat destijds nauwelijks. Natuurlijk leerden we ook Engels van hem, voortreffelijk Engels zelfs, daar zorgde hij wel voor.

Alle jeugdconcerten nam hij uitvoerig met ons door en hij zong hele passages eruit: pomperdepomperde-pom, en als ik in het Concertgebouw op het podium zit, denk ik aan Dudok: 'Je moet het nooit erg vinden, als je op 't podium zit. De akoestiek is er niet zo goed, maar je ziet er wel fijn alle instrumenten.'

Als je 't zo bekijkt, wat zijn leraren dan belangrijk. Wat ze naast hun vak, niet alleen voor cultuur, maar ook voor stapelgekke dingen over je heengieten, dat gaat de rest van je leven met je mee. Ik denk nog zo vaak aan die man. En dat komt niet door zijn grote geleerdheid, noch omdat hij destijds Bernard Shaw ertoe bewogen heeft, om de muziekkritieken uit zijn jonge jaren gebundeld uit te geven. Dat maakte niet zoveel indruk op ons, maar dat hij ons leerde, hoe we in de vakantie een hele ochtend voor één enkel kwartje 'onder de pannen' konden zijn, door eerst naar de Cineac te gaan – goedkoop tarief – en dan bij Heck's Cafeteria een kop koffie-plus-koek te gaan drinken, wat wij natuurlijk ver beneden onze waardigheid vonden, daarom zou ik in staat zijn m'n auto midden op straat neer te zetten, als ik hem zie: 'Grillig en onberekenbaar als ene...?' 'Vrouw,' vulde de klas dan aan. Alleen, 't mag niet van Het Verkeer. Ach, weten ze veel!

A MAN FOR ALL SEASONS: Thomas More leeft hier en nu

PAUL SCOFIELD had maar één verontschuldiging voor zijn afwezigheid in Santa Monica op 11 april, toen hem daar de Academy Award voor zijn hoofdrol in de film 'A man for all seasons' zou worden uitgereikt: 'werk'. Scofield had betere dingen te doen dan te komen luisteren naar een langdurig en nadrukkelijk schallende loftrumpet voor zijn vertolking van Thomas More. Juist daarmee toonde hij aan de Oscar voor 'beste acteur van 1966' te hebben verdiend. Als filmspeler had hij voordien weinig indruk gemaakt. Slechts het Londense theaterpubliek kende zijn grandiose Hamlet en King Lear. Na het grote succes echter dat hij in Londen en New York behaalde met zijn More-rol in Robert Bolt's toneelstuk 'A man for all seasons', was hij de aangewezen man om deze rol ook in Fred Zinneman's gelijknamige film te bezetten.

Er zijn overigens meer gelukkige gedachten geweest bij de totstandkoming van deze film over de laatste levensjaren van Sir Thomas More. Het was Robert Bolt die zijn eigen stuk mocht omwerken tot script, zodat nu eens de garantie bestond dat de dramatische stof en behandeling daarvan niets aan zeggingskracht behoefde in te boeten. Zinneman maakte er bovendien geen historisch spektakel-scenario van. Deze uit Wenen afkomstige Amerikaan behield zijn goede smaak (bekend van 'High Noon' en 'From here to eternity') door de aantrekkingskracht van de film niet te zoeken in gemakkelijke sentimentaliteit, bordkartonnen pracht en praal, en opgelegde effecten. De zes Oscars die de film kreeg voor 'de beste zus en beste zo' wijzen gelukkig niet op een kleurrijke, adembenemende schijnvertoning die men daarachter zo licht vermoedt. Zinneman poetste geen vergane Tudor-glorie op en liet martelaars-ideeën voor wat ze waren en wie weet nog zijn. Daarom ook maakte hij geen historische film in de gebruikelijke zin, maar verrijkte hij de cinema met een hoogst actuele film in de ongebruikelijke zin.

Thomas More. 'A man for all seasons', schreef zijn tijdgenoot Robert Whittington meer dan vier eeuwen geleden over de humanist Morus: staatsman, wijsgeer, geleerde, bel-esprit. 'Een man, onafhankelijk van omstandigheden'. Veelbetekenend, want er wijzigden zich in More's tijd immers nogal wat omstandigheden. Vaak nog gehinderd door late stuipen van de feodale middeleeuwen woei een nieuwe wind door Europa, ook in Engeland voelbaar. Met Henry VIII bestegen in 1509 meer verlichte denkbeelden de troon; de nieuwe koning was de humanisten der renaissance zeker niet afkerig gezind. Nog minder was dat de vrome en vrijzinnige

katholiek Thomas More, die zelfs een ideaalbeeld vond in de bekende humanist Pico della Mirandola, getuige More's vertaling van een levensbeschrijving van deze invloedrijke Florentijn.

Maar de grote humanisten-stonden aanmerkelijk steviger in hun schoenen dan heersers als Henry VIII, voor wie de nieuwe denkbeelden welkom waren, zolang ze persoonlijke, dynastieke en staatsbelangen niet in de weg stonden.

Men moet zich het drama-More natuurlijk niet in onnatuurlijke en zeker niet in onmenselijke tinten laten afschilderen, wat al zo vaak is voorgekomen. Thomas' leven is immers goed geweest voor ontelbare verhalen, romans, toneelstukken, ja zelfs voor een heiligverklaring; romantische stof te over dus. Er zijn in zulke aangelegenheden meestal eeuwen nodig om de verhoudingen wat recht te trekken. Bolt en Zinneman hebben dat gedaan en wel op zeer eigentijdse wijze: in een uitstekende kleurenfilm, opgenomen in een decor van natuur en architectuur uit een ontwakende zestiende eeuw, waarvoor men nu eenmaal in Engeland moet zijn om dat in de twintigste eeuw nog zo aan te treffen.

'A man for all seasons' is een waardige en sobere film, in de zin dat vrijwel niets – zeker niet onnodig – extra-accents gekregen heeft. De Thomas More van Scofield is geen heilige, maar een even hardwerkend als scherpzinnig en ambitieus man, die zich slechts van anderen onderscheidt doordat hij zijn streven ook op kritieke momenten aan zijn geweten wil toetsen. Dat is natuurlijk wel wat in die dagen, genoeg in elk geval om er door op te vallen. Zijn rechtschapenheid en onkreukbare reputatie brengen hem tot de hoogste post in de staat: het groot-kanselierschap. Het maakt hem tot persoonlijk gunsteling van de koning, die hem in de functie van 'beter ik' als vriend en raadgever graag in zijn nabijheid heeft. Henry laat ook niet na zijn achting voor Thomas te laten blijken, zelfs niet als hij bij hem tegenstand vermeent.

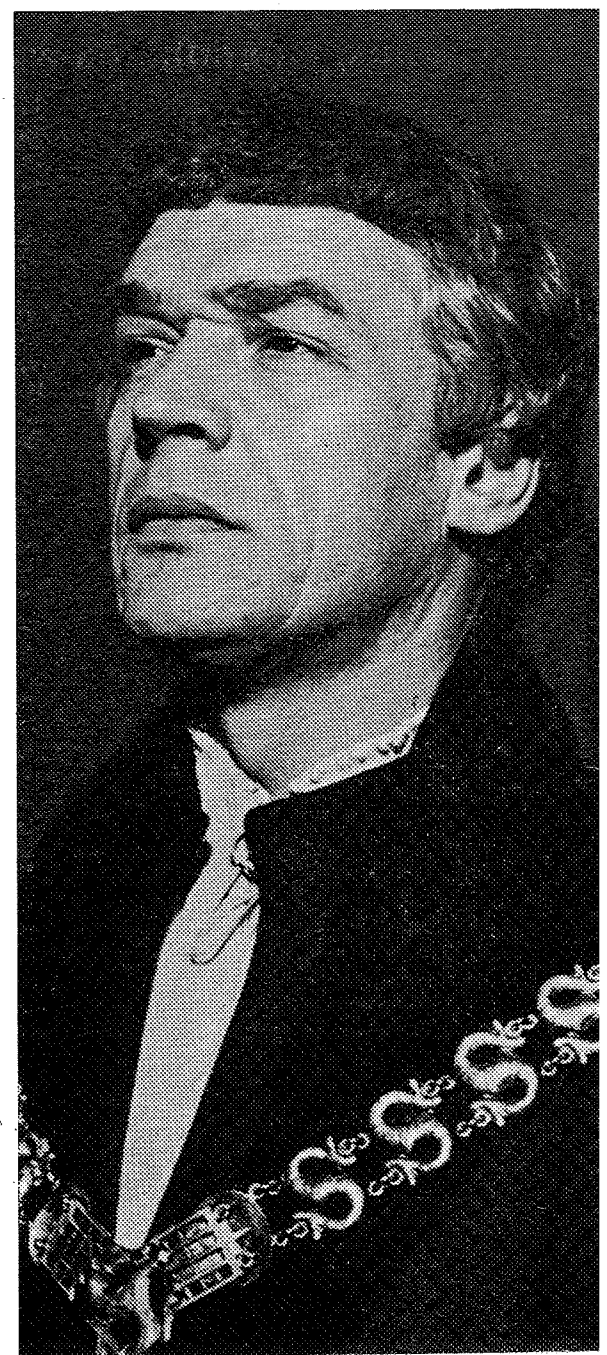
WAT Henry niet lukte met behulp van de 'gezonde' opportunist kardinaal Wolsey (Orson Welles), toen deze nog niet als groot-kanselier in ongenade gevallen was, lukt hem zeker niet met inschakeling van de gewetensman More als Wolsey's opvolger: de pauselijke toestemming te verkrijgen voor een echtscheiding van Catharina van Aragon, de weduwe van Henry's eigen broer, teneinde met hofdame Anna Boleyn (Vernessa Redgrave) te kunnen trouwen, onder meer om een mannelijke opvolging te verzekeren (buiten een moreel probleem was dit bovendien

een heet hangijzer op buitenlands-politiek gebied). Sir Thomas, His Majesty's Lord-Chancellor, weigert instemming, zich beroepend op de rooms-katholieke kerkelijke wetten en handelend naar zijn diepste menselijke geweten. Even hoog als de koning More had verheven laat hij hem vallen, tot de dood erop volgt – door intrige, list en valse getuigenis. Op 6 juli 1535 sterft Thomas More door onthoofding. Henry VIII had een nog veel barbaarser vonnis 'verzacht', maar kon daarmee niet verhinderen dat met zijn vriend Thomas de laatste resten van zijn eer en menselijkheid verdwenen waren.

In veel opzichten is 'A man for all seasons' een schitterende navertelling, soms zelfs zeer authentiek. Thomas More wordt door Paul Scofield eenvoudig en karaktervol gespeeld. Alhoewel zeer veel gegevens uit deze periode bewaard zijn gebleven (zelfs beschikt men over een vrij nauwkeurige persoonsbeschrijving van Morus door zijn vriend Erasmus, in een brief aan Ulrich von Hutten) heeft Zinneman niet gestreefd naar een letterlijke

(Vervolg op pag. 5)

PAUL SCOFIELD als Thomas More

RAOUL STAAT OP Z'N HOOFD

'KIJK,' zei een kennis tegen me, 'daar heb je nou weer typisch zo'n humanist! Noemt God een tussenwerpsel.' Aangetrokken door deze wat merkwaardige constatering ben ik hem gaan lezen, Raoul Chapkis, en ofschoon je na een paar verhalen wel gaat denken dat het een gekke vent moet zijn, moet hij daarom nu direct als humanist gedoodverfd worden?

Er zijn drie boekjes*) verschenen van deze schrijver, die voor de lezers van het Hollands Maandblad, Tirade of Vrij Nederland of van het Amsterdamse studentenblad Propria Cures al geen onbekende was, en ze zijn alle drie vol van een zeer speciaal, een beetje bizar soort humor, waarvan je moet houden, maar die vermoedelijk aan heel wat mensen niet besteed is. De trits vormt, helaas, geen climax: als men *De reizen van pater Key* gelezen heeft, zijn *Zes dagen onbedachtzaamheid* kan maken dat men eeuwig schreit en *Ik sta op m'n hoofd* geen verrassing meer. Misschien is echter de titel van het laatste boekje wel het typerendst voor wat Chapkis doet: hij beschouwt met een duivels genoegen alle dingen anders dan anderen en voert dit non-conformisme ad absurdum door. Duivels, omdat er schijnbaar niets tegen zijn theorieën in te brengen is. Waarheid en fictie zijn op bizarre wijze vermengd. Raoul Chapkis spaart de wereld en haar bewoners zijn kritiek niet, maar zo serieus als die op de ene plaats is, zo kolderiek is zij op de andere. Zijn boekjes zijn dan ook zeker geen ontspanning zonder meer, zij doen wel degelijk een beroep op de intelligentie van de lezer, wil deze zich niet om de haverklap bij de neus genomen voelen.

Pater Key is het verhaal van een Nederlandse missionaris, die de merkwaardigste dingen beleefde tijdens zijn talrijke reizen. Nooit bereikt hij zijn doel, want iedere reis eindigt met een schipbreuk, het overboordslaan van de pater of anderszins, wat telkens weer tot gevolg heeft, dat de missionaris aanspoelt op een eiland dat tot dusver in onze atlanten niet wordt vermeld. Op

A man for all seasons

(Vervolg van pag. 4)

geschieds-reproductie met de hem ten dienste staande moderne middelen. Het is vooral zijn zorgvuldige en juiste 'type-casting', tot in de kleinste bijrollen toe, die zijn film zoveel inhoudelijke kracht bezorgt en de dramatische stof zo aangrijpend voelbaar maakt.

Men zal, door deze film, opnieuw onder de indruk komen van Thomas More's gewetensstrijd, die hij wint door het leven te verliezen. Wie er de moed toe heeft kan meer zien: een probleem van alle tijden – de eliminering van het geweten in de politiek. Thomas More was een slecht staatsman, omdat hij onverzettelijk was. Hij was echter een groot humanist, want hij kende en demonstreerde de verantwoordelijkheid die ieder mens zonder uitzondering bezit: de verantwoordelijkheid die zich nooit en op niemand laat afschuiven. Is er zo – met de krant iedere dag voor ogen – een wezenlijk verschil tussen 1535 en 1967?

CASPER VOGEL

een van die eilanden ontdekt hij een nieuwe diersoort:

'Om hem heen liggen verschillende gedachten. Vlak voor hem wroet in het smerige zand een wezen met vier benen. Waar die benen ophouden zit een kledingstuk dat gedeeltelijk uit panterhuid bestaat en gedeeltelijk uit witte stof met rode nopjes. Het hoofd bestaat uit twee hoofden, met de monden aan elkaar vergroeid. Het geldt hier niet een zogenaamde 'siamese tweeling' want deze zijn zeer zeldzaam, terwijl het strand er hier vol van lag alsof het niets kostte. Aan een van de vier armen zat rond de pols een bandje. Hieraan was een klein blinkend voorwerp bevestigd met drie wijzertjes, waarvan er een hard in de rondte draaide. Zestig keer per minuut schatte Key. Dit apparaatje bevond zich dicht bij een van de vier oren van het hoofd. Zo klein als het was, bracht het dingetje toch luchtschokjes voort die het oor binnendrongen. Twee ogen richten zich op het apparaat, de mond splitst in twee helften en Key hoort "t is al over vieren, laten we gaan, voor het weer zo druk op de weg wordt." Tot zijn verbazing ziet Key dat het gedrocht zich, niet zonder steunen en kraken, in twee helften splitst. Het tweekopige hoofd had hem al op het idee gebracht dat dit misschien een parend tweetal mensen was, maar hij ziet nu heel duidelijk dat bij beide helften, die overigens geheel naakt zijn, de geslachtsorganen stevig bekleed zijn met panterhuid en nopjesgoed. Het is dus duidelijk dat pater Key weer een heel nieuwe diersoort heeft ontdekt, en zojuist heeft gezien hoe deze strandorganismen zich voortplanten: door overlangse deling.'

Op het eiland Vpro, waarbij hij een andere keer aanspoelt, heerst 'een intellectuele welvaart. Men wordt er als doctorandus geboren, en wie op zijn achttiende nog niet gepromoveerd is, wordt eredoctor.' Zo komt het dan ook, dat de pater op Vpro ontvangen wordt door drie eenvoudige strandjutters, de professoren Hamermaker, Kistenmaker en Sickbock, die hem vertellen dat het eiland bewoond wordt door Psykochinezen. Maar leest u zelf maar hoe Key tenslotte in de hemel terecht komt, de r.k. hemel dan, en daar ontdekt dat God een tussenwerpsel blijkt te zijn. Het kost nog wat moeite God te vinden, maar Nietzsche wijst Key de weg: *'Hij is dood, net als ik, dus hij moet hier ergens zijn.'*

De 'essays' in *Zes dagen onbedachtzaamheid*... moet u niet onmiddellijk daarna lezen, maar als u in een bui bent om eens wat tegen de wereld aan te schoppen. Chapkis geeft nu antwoord op de klemmende vraag of er leven is vóór de dood. Niet één antwoord, maar twaalf, twaalf kostelijke redeneringen die schijnbaar volkomen sluitend zijn. Ik kan niet nalaten u nog even te laten meegenieten van Raouls bezoek aan de bioscoop: *'We passeren Nöggerath, wiens raad men al jaren in de wind slaat en komen bij Tuschinsky. De juffrouw aan de kassa daar heeft een jute zak vol dubbeltjes tussen haar benen staan. Als je, zoals ik, twee frontbalcon neemt voor drie gulden en met twee rijksdaalders betaalt, krijg je twintig dubbeltjes terug. Het is zo lastig om die van het spekladde marmer op te pakken, dat je er meestal eentje laat liggen voor wat men 'portier' noemt. Dit is een goedgebouwde heer van vijftig jaar in een mooi uniform. Zijn ouders hebben hem met liefde, maar toch ook harde hand, opgevoed. Hij doorliep met goed gevolg diverse scholen, is gehuwd en kiesgerechtigd. Zijn levenstaak is het naast het loket staan om zo nu en dan het dubbeltje op te rapen, dat hij dan met een onzichtbare beweging weer in die jute zak werpt.'*

Ik sta op m'n hoofd vond ik van de drie het minst onderhoudend, omdat het accent hierin wat erg zwaar ligt op de rol die het rekentuig, de computer, in onze samenleving zou kunnen gaan spelen: aardig, maar niet zo origineel en zeker niet zo spiritueel als zijn theorieën in *Zes dagen*... Overigens gaat het op dezelfde wijze voort, en als u de smaak van de vorige twee boekjes te pakken hebt gekregen, zult u ook dit wel willen lezen. Het beste vond ik daarin een aantal reisverslagen uit Tunesië. Ze geven een goede indruk van het land en zijn in een vlotte, onderhoudende stijl geschreven, waarbij Raoul Chapkis echter zelfs maar de gedachte aan een soort Van Egeraatproza weet te vermijden. Misschien is dat een richting waarin we van deze jonge schrijver nog veel kunnen verwachten? Want hij mag dan vermelden in november 1898 geboren te zijn in Odessa, wie dat gelooft...

R. DE LA RIE

*) Raoul Chapkis: *De reizen van pater Key* (f 5,90); *Zes dagen onbedachtzaamheid* kan maken dat men eeuwig schreit (f 6,90); *Ik sta op m'n hoofd* (f 7,90); (Em. Querido's Uitgeverij N.V., Amsterdam; 1966)

'De mensenmakers'

NIEUWE materialen, nieuwe machines, nieuwe methoden van onderzoek, opzienbarende ontdekkingen en uitvindingen wekken soms de indruk dat 'de techniek tot alles in staat is', dat het niet zo lang meer duurt of 'wetenschappelijke plannen om het menselijke ras door kunstmatige ingrepen te veranderen: in zijn uiterlijk, zijn karakter, zijn hersenmassa, zijn erfelijke eigenschappen' zullen praktisch verwezenlijkt kunnen worden. Het hier besproken boek van Richard Kaufmann*) is bedoeld niet alleen als een waarschuwing tegen voorbarig en gevaarlijk optimisme, maar vooral ook als een bezinning op de grote konsekwenties van dergelijke ideeën en voornemens.

De konsekwenties liggen vaak op niet door de geleerden vermoede terreinen. De medische wetenschap heeft de sterftecijfers drastisch doen dalen maar tegelijk een bevolkingsexplosie te weeg gebracht; vroeger ongeneeslijke ziekten met succes bestreden maar daarbij tevens het gevaar vergroot voor een erfelijke degeneratie van het menselijk geslacht.

Kaufmann bespreekt het congres dat in november 1962 op initiatief van de Ciba Foundation in Londen bijeenkwam. De lezingen van de artsen, biologen, genetici, sociologen, demografen en hun onderlinge discussies zijn onder de titel 'Man and his Future' (De mens en zijn toekomst) gepubliceerd. Onder de deelnemers waren enkele vooraanstaande humanisten zoals Julian Huxley, Brock Chisholm, Herman J. Muller, J. B. S. Haldane. Om het kritische commentaar van Kaufmann (zelf journalist die enige jaren medicijnen heeft gestudeerd) te waarderen moet men deze samen met de oorspronkelijke uiteenzettingen en discussies lezen. Over het algemeen is de schrijver er in geslaagd de essentiële problemen in een boeiende en lezenswaardige vorm te presenteren, en zo een groter publiek te bereiken en te interesseren dan de oorspronkelijke lezingen en wetenschappelijke studies vermogen. Als zodanig vervult het boek een zeer nuttige functie in het op gang helpen van algemene discussies over deze voor alle mensen belangrijke vraagstukken. In humanistische kring zal men zich misschien kunnen stoten aan de wat laatdunkende wijze waarop de schrijver de 'humanistische ethiek' bestempelt als surrogaatreligie.

K. S. L.

*) Richard Kaufmann *'De mensenmakers. Vertaling van Line van Dijk, Pantoskoop. Prijs f 9,90.*

IK denk er ZO over

IS DE HUMANIST DOENDE ZICH EEN 'AFMENSBEELD' TE SCHEPPEN?

OP zondagmorgen 1 oktober heeft de stem van het humanisme weer voor het eerst na een lange onderbreking op het vaste kwartiertje door de radio geklonken. Om duidelijk te maken wat deze stem te zeggen heeft, werd de mens door Van Praag¹⁾ vergeleken met het dier. Vergelijkingen tussen mens en dier zijn veelvuldig gemaakt. Enerzijds heeft de mens vanouds aan het dier vermeende menselijke eigenschappen als kracht, egoïsme, sluwheid en domheid toegekend. Anderzijds heeft men getracht in de mens vermeende dierlijke eigenschappen, zoals de wreedheid van het roofdier, of de domheid van het kuddedier terug te vinden. Zoals uit vele fabels blijkt heeft het vermenselijken van het dier aan bepaalde soorten bepaalde eigenschappen toegedicht zodat, om enkele voorbeelden te noemen, de leeuw koninklijk, de vos slim, de wolf boos, de uil wijs en de bij nijver is geworden. Hoewel de fabels niet alleen tot doel hadden de mens te vermaken, maar hem bovendien tot lering dienden te strekken, hebben ze zeker niet bijgedragen tot een beter inzicht in het wezen van het dier. Integendeel. Niet ten onrechte vraagt men zich af of de wereld van vermenselijke dieren, waarmee de jeugd wordt opgevoed, niet een eerste en forse stap is op de weg naar een diep wanbegrip voor het wezen van het dier. Kan omgekeerd het zoeken naar 'dierlijke' eigenschappen in de mens tot meer begrip voor het wezen van de mens leiden? Indien dit zoeken op wetenschappelijk verantwoorde wijze geschiedt, kan het antwoord moeilijk anders dan 'ja' luiden: de mens stamt immers af van dierlijke voorouders. We moeten echter wel bedenken, dat het vergelijken van het gedrag van dier en mens een nog jonge tak van de natuurwetenschappen is. Het staat wel vast, dat het vergelijken van de mens met een roofdier (wreedheid, agressie?) of met een kuddedier (massale domheid?) zinloos is, daar enerzijds de voorouders van de mens noch roofdieren, noch kuddedieren waren, anderzijds roofdieren niet specifiek agressief zijn, en kuddedieren niet specifiek dom. De mens heeft diensgevolge evenmin 'de instincten verloren, die het roofdier tegenover soortgenoten binnen de perken houdt' – wat zal de luisteraar hier overigens van begrijpen? – daar zijn voorouders 'deze instincten, bij gebrek aan noodzaak, met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid nooit in de vorm waarin ze bij roofdieren voorkomen hebben bezeten. Het is ook moeilijk in te zien hoe de mens zich zou 'kunnen verlagen tot beneden het roofdier', of 'ver uitgaan boven de mentaliteit van het kuddedier'.

Het is pijnlijk te moeten constateren, dat deze miskenning van het wezen van de mens en van het dier blijkbaar datgene is, wat de stem van het humanisme te zeggen heeft. Deze miskenning zetelt blijkbaar diep, want dergelijke ideeën komen ook elders²⁾ naar voren: zo 'kunnen we ons op den duur niet meer veroorloven als roofdieren tegenover elkaar te staan...' (p. 24). Van Homo sapiens wordt verder medegedeeld

(p. 16): 'Zijn instincten zijn verzwakt'. Maar verderop (p. 17) wordt van de instincten van de mens echter medegedeeld: '...ze werken niet feilloos en missen de inwendige remmen, die het dier beheersen'. Met de verzwakte instincten van p. 16 worden kennelijk de afwezige inwendige remmen van p. 17 bedoeld, maar de lezer zal hier nauwelijks iets van kunnen begrijpen. Wat een dier nu feitelijk uitvoert wordt evenmin duidelijk daar 'het jaagt, vecht, eet, rust, speelt, liefkoost, slaapt, zonder enige beperking' op p. 16, terwijl volgens p. 17 het dier juist wordt beheerst door 'inwendige remmen': 'een roofdier eet niet meer, dan het behoeft, een hond kan geen soortgenoot doden, de paardrifer werkt niet onbeperkt en heeft zijn eigen begrenzingen'. We kunnen vaststellen dat bij de mens de neiging tot agressie en voortplanting (handhaving van individu en soort) tot extreme ontwikkeling zijn gekomen, en we moeten aannemen dat deze instincten het voortbestaan en evolueren van de mens vroeger evenzeer moeten hebben bevorderd, als zij het nu bedreigen.

BIJ de toepassing van Darwin's beginsel op de mens is de bewering (p. 16) 'Dan gaat het bepaald niet om voortdurende strijd met medemensen of andere levende wezens, maar om handhaving van de soort tegen de ongunst der omstandigheden in...' aanvechtbaar. De reeds vroege verspreiding van de mens tot in uiteenlopende klimaats- en milieuomstandigheden wijst er op, dat de mens toen reeds in staat was zich tegen de 'ongunst der omstandigheden in' te handhaven. Er zijn, integendeel, argumenten om aan te nemen, dat de mens een voorbeeld is van het tot ontwikkeling komen van extreme selectie binnen de soort door voortdurende onderlinge strijd. Voorbeelden uit het dierenrijk tonen aan, dat een dergelijke selectie de soort uiteindelijk met fatale eigenschappen kan belasten. Als de mens dan uiteindelijk het leven zou vernietigen, zou dat niet worden veroorzaakt doordat 'hij kan afzakken tot een diepte waarin hij het leven vernietigt door zijn beestachtigheid' (p. 18). Beestachtigheden hebben het leven nooit vernietigd, integendeel, het is er vrijwel steeds verder door verrijkt, juist via het door Darwin geformuleerde mechanisme.

Het is vrij eenvoudig op ettelijke plaatsen in humanistische geschriften dergelijke onjuiste en tegenstrijdige voorstellingen omtrent het leven van dieren en mens aan te wijzen. Laat ik volstaan met nog één voorbeeld (Van Dooren³⁾): 'Medemenselijkheid, liefde, goedheid zijn geen boven- of buitenmenselijke zaken, bestaan alleen in het menselijke vlak'. Met betrekking tot het niet bestaan van bovenmenselijke liefde bij een 'hoger wezen': akkoord. De 'natuurlijkheid' van genoemde eigenschappen zou echter nog indringender naar voren zijn gekomen indien was gezezen op het 'buitenmenselijk' voorkomen van vergelijkbare eigenschappen bij dieren, naar gebleken is uit hun gedragingen, zoals die door

diverse onderzoekers zijn waargenomen en geïnterpreteerd.

Het is geen wonder, dat zich op basis van dit soort misverstanden in het humanisme een veelvuldig herkauwd jargon heeft ontwikkeld, waarbij men zich – net als bij veel godsdienstig jargon – afvraagt wat de spreker in feite bedoelt mede te delen: de mens heeft weet van goed en kwaad, hij verwerkelijkt zich in gemeenschap, hij kan ieder moment kiezen, ja zeggen of nee, zijn verlangen vorm geven, hij kan en moet zijn mogelijkheden tot ontplooiing brengen, is in staat het goede te kiezen, medemenselijkheid te bedrijven, heeft vertrouwen in de menselijke mogelijkheden, het menselijk richtingsbesef, etc., etc. Hij kan dat allemaal? Maar dit blijkt niet uit wat hij meestal doet, zodat de hedendaagse 'werkelijkheid van de mens' iets heel anders is dan de 'menselijke werkelijkheid' die zou komen als de mens alles wat hij zou kunnen ook zou doen.

Zou... Want waar haalt de mens al die kennis, dat inzicht, dat vermogen vandaan? Evenals ieder organisme kan de mens slechts op twee manieren aan in daden om te zetten 'operationele' kennis komen: de kennis is hem aangeboden of wordt hem aangeleerd. Zonder in te gaan op de in de gedragswetenschappen nog steeds actuele 'aangeboren-aangeleerd'-strijdvraag kunnen we vaststellen, dat de pasgeboren mens weet hoe, in staat is om b.v. adem te halen, te drinken: het zijn aangeboren instincthandelingen. De tafels van vermenigvuldiging moet hij later echter van anderen leren; hij heeft de aangeboren potentie om ze te kunnen leren.

Hoe zit het nu met de in daden om te zetten kennis omtrent goed en kwaad, ja en nee, medemenselijkheid etc.: wat willen we feitelijk doen, hoe willen we leven?

In tegenstelling tot wat in het humanisme veelal naïef wordt gesuggereerd, weten we van het wezen van de mens nog bitter weinig. De *aangeboren*, instinctieve basis voor ons gedrag dateert nog uit de tijd, dat 'goed' was, wat volgens Darwinistische selectie de overleving van het individu, van de soort, of van groepen binnen de soort bevorderde: sex; tegenover vreemden egoïsme en agressie; voor jongen, familie of groepsgenoten zorg en toewijding. Het leven van zeer primitieve volksstammen – en ook van minder primitieve – speelt zich nog voor een belangrijk deel volgens deze wetten af: het doden van een lid van de andere stam is een goede daad; de zorg van de moeder voor het kind eveneens.

WE zien langzamerhand in, dat een deel van dit soort dadendrang nu voor de mens eerder een groot gevaar dan een voordeel is. We weten echter niet, in hoeverre deze dadendrang te onderdrukken is, of om te buigen is in nu nuttiger richtingen, kortom de mens heeft er vrijwel geen notie van hoe 'de mens' leeft, hoe hij wil leven, hoe hij kan leven en hoe hij móét leven. De nauwelijks aangevangen taak voor de gedragswetenschappen, het gedrag van de mens te begrijpen in vergelijking met dat van de dieren, speciaal de primaten, is ontzagwekkend. Zal de mens de tijd krijgen bijtijds zoveel *aangeleerde* kennis omtrent zijn wezen te verkrijgen, dat hij te weten komt hoe hij de wereld wil en moet inrichten?

De mens heeft zich in het verleden veelvuldig beelden van een god gemaakt op grond van vermeend inzicht in de goedheid of slechtheid van menselijk handelen. De wetenschap toonde aan,

(Vervolg op pag. 7)

Ik denk er ZO over

'Afmensbeeld'

(Vervolg van pag. 6)

dat een dergelijke god niet bestaat, dat het beeld een afgodsbeeld was, en dat bij de inrichting van de samenleving ten onrechte rekening was gehouden met de afgod. Is, eveneens op grond van vermeend inzicht in de goedheid ('medemenselijkheid') of slechtheid ('beestachtigheid') van het handelen van de mens, en nu mogelijk met nog fatalere gevolgen voor de inrichting van de samenleving, de humanist niet druk doende zich een beeld te vormen van de 'werkelijk' menselijke mens, waarvan eveneens aantoonbaar is dat hij niet bestaat, dat het beeld een afmensbeeld is?

DR. F. J. VERHEYEN

Literatuur:

1. Het woord van de week. 20 (40), 1 okt. 1967.
2. De dag ligt nog voor ons. Schets van een humanistisch wereldbeeld. Uitg. Human. Verb., Utrecht.
3. Het woord van de week. 19 (50), 19 dec. 1966.

(In het volgende nummer van Mens en Wereld zal prof. dr. J. P. van Praag ingaan op de vragen, die dr. Verheyen heeft gesteld. Redactie.)

Behouden en verwerven

HET behouden en verwerven heeft zowel in het verleden als in het heden een belangrijke plaats ingenomen die zij, hoe de wereld zich verder ook mag ontwikkelen, zullen blijven innemen. Daarom is het begrijpelijk dat er conflicten kunnen ontstaan die moeilijk zijn op te lossen omdat men iets wil behouden wat niet houdbaar is ook al heeft het vaak geen waarde meer voor de samenleving.

De mens is ondanks zijn ontwikkeling, nog altijd niet in staat een gezonde samenleving tot stand te brengen waarin het mogelijk zou zijn dat alle mensen in vrede en vriendschap met elkander leven. Nog is het zo gesteld, dat men van de mens een wezen kan maken, dat uitgezonden kan worden om te doden en te vernietigen, wat anderen moeizaam hebben tot stand gebracht om hun leven de middelen te verschaffen, die zij voor hun bestaan nodig hadden.

Zo gezien is het met het zelfbeschikkingsrecht, niet alleen van bepaalde volken maar ook van de persoonlijke mens, nog achterlijk gesteld. Nog moeten velen onder invloed leven, die beschamend zijn voor de volkeren in de ontwikkelde landen. Het 'hebt uw naasten lief gelijk uw zelve' is eeuwen lang verkondigd, maar de betekenis ervan is altijd op het behouden gericht geweest en daarom kunnen zo velen niet meer in die verkondiging geloven. Hiermede wil niets ten nadele van het godsdienstige geloof gezegd zijn, want zijn waarde wordt bepaald door het nakomen van zijn verkondigingen, maar niet door de verkondiging alleen.

De technische ontwikkeling heeft de mensen niet alleen dichter bij elkaar gebracht, maar ook het maatschappelijke leven sterk beïnvloed, waardoor het geloofsleven in een doolhof is verdwaald en nu moet zoeken naar een uitweg, om daar uit te kunnen komen. Men heeft de aansluiting met die ontwikkeling gemist, men kan de achterstand niet meer inhalen die zo velen van de kerk vervreemd heeft. Het mysterie heeft in het godsdienstige geloofsleven altijd een uitzonderlijke rol vervuld, die de verbondenheid in stand kon houden omdat men in het mysterie geloofde. Maar niet het geloof, doch de mens is een mysterie en blijft een mysterie zo lang zijn leven zal duren. Niemand zal ons kunnen zeg-

gen waarom wij op de aarde moeten nemen, zal na het afscheid, dat wij moeten nemen, zal gebeuren. Daarom zal al het menselijke leven kan afspelen op de werkelijkheid die zich voordoet. Wanneer men in dit verband het woord 'god' zou willen gebruiken, dan is er voor de mens daaraan veel goddelijks te beleven, als wij onze medemens met liefde tegemoet treden.

Het gaat er maar om waarom ons gevoelsleven gericht is en hoe men elkander benadert. Zo is het ook met het geloofsleven dat zich zal moeten aanpassen aan het gevoelsleven van de tijd waarin wij thans leven. Is dat niet mogelijk door de verdeeldheid, dan zal de verwarring nog groter worden en het geloofsleven zo lang ontmantelen tot de werkelijkheid zichtbaar wordt die onder de fantasie verborgen heeft gelegen. Wil het geloofsleven voor het maatschappelijke leven van werkelijke betekenis zijn, dan zal het moeten kunnen steunen op het vertrouwen van hen, die eraan deel hebben; dit geldt ook voor het Humanistisch Verbond, dat in de toekomst meer en meer ingang zal vinden in het denken en beleven van bepaalde gevoelens.

Daarom zal men vooral van deze zijde van het geloofsleven, het wetenschappelijke benaderen wat moeten intomen en zich meer bezig moeten houden met datgene wat in brede lagen van ons volk leeft. Er valt in ons geloofsleven zo weinig wetenschappelijk vast te stellen, waarnaar de mens zou moeten leven. Het is niet zo dat de wetenschappelijke benadering oninteressant is maar er gaat zo weinig van uit dat de gedachten kan vast houden om er nog eens over na te denken, althans voor de niet wetenschappelijk geschoolden zo als inzender

F. J. ROORDINK

Zijn humanisten maar halve mensen?

ALS warmbloedig mens en tevens lid van het Humanistisch Verbond probeer ik mijn hartstochten rationeel in 'goede' banen te leiden d.w.z. de burgerlijke moraal niet te kwetsen. Het volgende citaat las ik in Vrij Nederland en ik dacht 'waarom zou dat nooit in Mens & Wereld hebben kunnen staan?':

'Overspel kan beter zijn dan teevee-kijken', aldus de sexuoloog en psychotherapeut dr. Albert Ellis, 53 jaar, uit New York. 'Overspel kan een huwelijk redden. Omdat de mensen niet monogaam zijn en romantische liefdes maar een paar jaar duren, kan 'vreemd gaan' voor de houdbaarheid van het huwelijk een voordeel zijn. Sex is als eten en drinken. Sex is goed, wees er niet bang voor. Doe het. Het belangrijkste in het leven is orgasme. Om dat te bereiken moet men alles overhebben.' Ellis schreef boeken voor mannen en andere voor vrouwen, en voor allebei. In totaal 22, met een gezamenlijke op-lag van drie miljoen. Enkele van zijn raadgevin-gen: 'Begin liever te vroeg dan te laat. Bevestig uzelf als u geen partner hebt. Probeer het met een zo groot mogelijke keuze van partners. Zeg wat je fijn vindt'. En tot de vrouwen zegt hij: 'Aarzel niet, pak uw partner'. En tot de mannen: 'Krijg het kleintje op de rug, maar niet met geweld...' En niet alleen kwamen er nauwelijks protesten, maar Ellis kreeg bijval van een zieleherder, die schreef: 'Liefde tussen echtgenoten kan door een esthetische buiten-echtelijke verhouding niet in het minst geschaad worden'.

Zo, dat is dat. Ik ben zelf geen zieleherder, maar als ik er een was, zou ik niet nalaten om mijn hartelijke bijval met het bovenstaande te geven, wáár dat ook maar enigszins te pas (of te onpas) zou zijn. Voor degenen die het te onpas vinden om dit in M&W te berde te brengen wil ik wel bekennen, dat ik in het Verbond al lang iets heel wezenlijks van het mens-zijn mis. Denkt de lezer nu 'laat die vent dan lid worden van een gespreksgroep van de NVSH'? Nou, dat ben ik en ik geef toe, dat we dáár dat 'wezenlijke' wel eerlijk en gezondmakend aan de orde stellen. Gezondmakend, want onze samenleving is op het terrein van de sex (beter gezegd: de relatie tussen mannen en vrouwen in elk opzicht) nog zo rot als een mispel. En het Verbond geeft wel goede brochures daarover uit, maar een gespreksgroep over erotiek en sex in HV-verband? En dan niet moraliserend vanuit het versteende gebod 'gij zult niet echtbreken, niet begeren uws naasten vrouw'? Ik moet het nog zien gebeuren! We zijn

door en door burgerlijk en dat is ons aanpassings-mechanisme, zonder hetwelk het leven in deze cultuur geen lolletje is.

Enfin, wanneer ik u even heb lastig gevallen met mijn hartstochtelijke on-aangepastheid, dan deed ik dat niet om u te ergeren maar omdat ik het soms zo verschrikkelijk benauwd krijg in het Verbond, want ik wil graag medemenselijk en constructief zijn, maar de collectieve voorwaarden waaronder dat moet 'liggen' me niet. Mijn emotionele helft stelt eigen condities, en ik blijf dáárin tòch minder ex-centriek dan de meeste mensen mij (en zichzelf) willen wijsmaken.

H. R. O. SNIJDER

1 × 15, of 1 × (10+5)?

IS de hervatting van de zondagochtenduitzendingen van vijftien minuten wel zo gelukkig als wordt gesug-gereerd? Ik betwijfel dit. Voor de nu niet meer te beluisteren vijf minuten uitzendingen pleit, dat deze beknopter moesten zijn en daardoor aan zeggingskracht wonnen. De verdeling van zendtijd in twee keer een tijdsperiode leverde het voordeel op, dat, naar men mag aannemen, meer groepen luisteraars bereikt werden. Verondersteld mag worden, dat de groep zondagse luisteraars voor een belangrijk deel bestaat uit een min of meer constante groep (oude-re?) mensen. De avondgroep zou wel eens anders van samenstelling kunnen zijn. Een luisterkringonderzoek zou de waarde van deze gedachte kunnen peilen.

J. A. VEGTER

Fraai boekje over prof. Leo Polak

BIJ Polak en Van Gennep te Amsterdam is verschenen een fraai uitgegeven boekje, 'Leo Polak, 1880-1941'. Zeer in 't kort worden de uiterlijke feiten van zijn leven verteld. Daarna is het artikel van P. Spigt opgenomen, 'Verlangen naar Euthymia', dat eerder in Rekenschap gepubliceerd werd. De beschouwing is een vrucht van het bestuderen van Polaks dagboek. Het boekje is met tal van foto's verlucht.

Zij, die belangstelling hebben voor het leven van Polak en zijn worsteling met de filosofische problemen, mogen dit boekje niet ongelezen laten. Het is in de boekhandel te verkrijgen.

B.

Radiolezingen op zondag

Zondag 12 nov. 9.45-10.00 uur: G. Stuive-ling: 'Uit Humanistisch oogpunt' (Hilv. I).

Zondag 19 nov. 9.45-10.00 uur: D. Roethof-Ensing: 'Is Parijs een mis waard?' (Hilv. I).

Zondag 26 nov. 9.45-10.00 uur: A. v. Meurs: 'Wat is de zin van ons leven' (Hilv. I).

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van
humanistische overtuiging

Het decembernummer bevat o.a.

bijdragen van J. P. van Praag, L. van Gelder, H. A. Enno v
Gelder en Arjen Struik.

Proefnummer op aanvraag.

Abonnementsprijs:

f13,50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f12,- per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**
Postbus 114, Utrecht
Giro 58 22 93

ANNONCES

Dame, 70 jr., zoekt vriendschap met
dame of heer. Brieven onder no. 55
a/h buro M. en W.

Gesch. dame, m.l., jong uiterlijk,
alg. ontw., gev. v. humor, culin. en
cult. belangst., mooi huis in A'dam
bew., zoekt gezell. vriend m. auto
voor week-ends en reizen. Brieven
onder no. 54 a/h buro M. en W.

Weer op zondag

Vanaf 1 oktober kunt u elke zondag van 9.45-10.00 uur (Hil-
versum I) luisteren naar de radio-uitzending van het Humanis-
tisch Verbond.

Geschiedenis van het Humanisme in Nederland van Dr. A. L. Constandse

Verkoopprijs: f 8,90. Te bestellen bij het Centraal Bureau van het
Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht door storting of over-
schrijving op postrekening no. 30 49 60, met vermelding van de titel
van het boek.

het wonder

samengesteld door:

Drs. D. Braun O.F.M., P. N. Kruyswijk, Prof. Dr. G. A. Lin-
denboom, Ds. G. van Loenen, J. J. C. Marlet, zenuwarts, Drs.
J. G. van der Ploeg, Dr. D. H. Prins, Prof. Mag. Dr. E. C. F.
A. Schillebeeckx O.P., Ds. P. Simoons, Dr. I. Vijlbrief, Drs.
J. A. M. Weterman.
(Uitgave N.G.C. no. 26)

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrij-
ving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Ver-
bond, Utrecht met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 26.

De Vereniging Nationale Commissie tegen het Alcoholisme (N.C.A.),
gevestigd te Utrecht, Willem Barentsstraat 39, roept sollicitanten
op voor de functie van

DIRECTEUR

Gedacht wordt aan een manlijk of vrouwelijke academicus, die le-
vendige belangstelling heeft voor het alcohol-probleem en wiens
taak o.m. zal zijn:

1. het voorbereiden van door het bestuur te nemen beslissingen
en de uitvoering van het bestuursbeleid;
2. het vertegenwoordigen van de vereniging bij de instanties van
de overheid, de geestelijke volksgezondheid, het maatschappelijk
werk e.d.;
3. het verrichten van een deel van de taak van de secretaris van
het bestuur en het vervullen van het secretariaat van enkele be-
langrijke commissies der vereniging;
4. het stimuleren van de voorlichting inzake de alcohol-problema-
tiek en - mede in verband daarmee - het bestuderen van we-
enschappelijke gegevens en het verwerken van deze in zodanige
vorm, dat ze voor een ruimere kring toegankelijk worden;
5. het begeleiden van de werkzaamheden op het Centraal Bureau
Drankbestrijding te Utrecht.

De functie zal gehonoreerd worden op het niveau van referendaris/
administrateur, al naar gelang leeftijd en ervaring.

Sollicitaties te richten aan de secretaris van de N.C.A., de heer
J. J. Smit, Joh. Ramaerstraat 3 hs., Amsterdam (Slotervaart).

Verschenen is de nederlandse vertaling van 'Essays of a humanist'
van Julian Huxley.

Wij citeren uit een boekbespreking van Vrij Nederland:

'Stel dat de mensen al hun verouderde denkbbeelden opzij zouden
zetten en voortaan, voor al hun handelingen, uit zouden gaan van
de noodzakelijke evolutie van de menselijke soort, dan zou de we-
reld er anders en beslist ook beter uitzien. Dat is de teneur van
'Essays van een Humanist', opstellen van de wereldberoemde bioloog
en ex-directeur van de Unesco, Julian Huxley.'

Dit boek is verkrijgbaar door storting of overschrijving van f 14,90
op postrekening 30 49 60 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Utrecht.

MENS EN KOSMOS

Uit de inhoud: Dr. J. Niezing 'Het oorlogsbeeld als cultuurverschijn-
sel'; J. H. Bolt 'Planetisatie'; drs. D. E. King 'Impressies uit India';
dr. F. N. Sickenga 'LSD'; L. P. J. Braat 'Société Européenne de
Culture' en dr. H. Groot 'Afrikaanse begrippen van tijd, geschiedenis
en dood'.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers
f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op
geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten op-
gericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij
het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner
zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels
inluiten.